

EXMORRA, DE DOPER TSJERKE

Bouwgeschiedenis

De kerk van Exmorra is in de eerste helft van de 13de eeuw gebouwd op een uitbreiding van de dorpsterp. Het gebouw, gewijd aan Johannes de Doper, werd in romaanse stijl opgetrokken in grote rode en gele bakstenen (kloostermoppen). Het koor kreeg een halfronde sluiting met een stenen overwelling. Circa 1300 werd de kerk verbouwd. Het stenen gewelf van het koor werd weggebroken en de kerk werd aan de westzijde verlengd. Tevens werd er een toren met zadeldak gebouwd. In 1515 werd Exmorra zwaar getroffen door de plunderende Saksische troepen, Zwarte Hoop genaamd. Een groot deel van het dorp, inclusief kerk en toren, werd verwoest en in brand

gestoken. De kerk werd weer opgebouwd, maar wegens gebrek aan financiële middelen kon dat niet op de meest deugdelijke wijze gebeuren. Zoo werd het muurwerk hersteld met leemspecie en kreeg het dak eerst een rietbedekking, die later wervervangen door pannen. Uit deze opbouwperiode dateert ook de nog bestaande eikenhouten kapconstructie.

In het begin van de 19de eeuw verkeerde de toren in bouwvallige toestand. Op 27 oktober 1836 stortten de toren en de westgevel van de kerk in als gevolg van een windhoos. De zadeldaktoeren werden niet weer opgebouwd. De voormalige oostelijke torenmuur werd in de herbouwde westgevel opgenomen. In plaats van de toren kreeg de kerk een houten dakruiter met spits. Aan het eind van de 19de eeuw werden de buitenmuren geheel bepleisterd.

Als gevolg van bodeminklinking begon het muurwerk van het westelijke travee in de eerste helft van de vorige eeuw in toenemende mate scheurvorming te vertonen. In 1949 / 1950 vond onder leiding van architect B. Leeman uit Sneek een restauratie plaats van het westelijke deel van de kerk, waarbij de eerste travee volledig werd herbouwd en de muren lichter werden geconstrueerd. De buitenmuren werden niet opnieuw bepleisterd. Onder leiding van architect P.L. de Vrieze uit Groningen werd in de jaren 1963-1966 een ingrijpende en totale restauratie van de kerk uitgevoerd. Dat gebeurde naar de opvattingen van die tijd. De restauratie hield voor een belangrijk deel vernieuwing in, met gebruikmaking van eigentijdse materialen. Het einddoel was vooral gericht op het zoveel mogelijk terugbrengen van het oorspronkelijke aanzien en karakter van het gebouw. De pleisterlaag werd geheel verwijderd. Veel interessante vondsten en ontdekkingen werden gedaan en naar aangetroffen bouwsporen werden oorspronkelijke elementen teruggebracht.

Exterieur

Het muurwerk wordt aan weerszijden onderbroken door lisenen ter plaatse van de westelijke verlenging van de kerk van omstreeks 1300 en bij de koorafsluiting. De zijmuren worden afgesloten door een uitgemetselde lijst onder de dakvoet. Hoewel de noordmuur sterk naar binnen wijkt kon deze bij de laatste restauratie gehandhaafd blijven. De overgang van het halfronde koor naar het vijfzijdige dakschild is gerealiseerd door vloeiend gemetselde uitkragingen.

Aan de noordzijde is een drietal hooggeplaatste romano-gotische venstertjes teruggevonden, waarvan de meest westelijke als muurnis zichtbaar is. Naderhand werd de kerk voorzien van kleine spitsboogvensters, zoals in de koorafsluiting. Aan de zuidzijde zijn in het muurwerk nog de contouren van zo'n spitsboogvenster te zien. De grote rondboogvensters aan de zuidzijde zijn vermoedelijk na de herstelwerkzaamheden in 1837 aangebracht. Bij de laatste restauratie zijn deze enigszins verkleind. De oorspronkelijke ingangen aan de zuid- en noordkant werden in 1857 gedicht. Een nieuwe entree werd toen iets meer westelijk in de noordmuur gemaakt. Bij de restauratie in 1949/1950 verdween ook deze toegang en werd de ingangspartij verplaatst naar de westgevel. De restauratie van 1963 - 1966 heeft de oorspronkelijke ingangen weer tevoorschijn gebracht. De noordingang bleef dicht en de versmalde zuidingang doet dienst als nooddeur. Voor de westgevel is de plattegrond van de verdwenen zadeldaktoeren in sierbestrating aangegeven. In de dakruiter hangt een luidklok die in 1949 is gegoten door de Gebroeders Van Bergen uit Midwolda. Op de torenspits prijkt een weerhaan en op de koorafsluiting een weerhen.

Interieur

Het interieur wordt overdekt door een houten tonggewelf. De trekbalken steunen op sleutelstukken die versierd zijn met peervormige profielen. De muurstijlen lopen in het schip door tot de vloer, in het koor steunen ze op de vroegere basis van het stenen gewelf. De vloer bestaat in het koor uit bij de laatste restauratie nieuw vervaardigde gele en zwart geglazuurde plavuizen, volgens het patroon van daar gevonden resten. Daartussen een viertal grafzerken uit de 17de en 18de eeuw. De kerkvloer bestaat uit een diagonaal patroon van nieuwe zwart geglazuurde tegels, aangevuld met oude bruin, groen en geel

geglazuurde plavuizen. In de koormuur teruggevonden nissen zijn hersteld. De nis met de zandstenen bodem was oorspronkelijk de piscina. Op restanten van het middeleeuwse sacramentshuisje werd een nieuw exemplaar geconstrueerd in eigentijdse vormgeving. In de nissen boven de vroegere noord- en zuidingang werden bij de laatste restauratie muurschilderingen aangetroffen die dateren uit de 16de eeuw. Aan de noordzijde een voorstelling van de doornenkroning en aan de zuidzijde de geseling van Christus. De restauratie ervan werd uitgevoerd door Jelle Otter uit Groningen. De schilderingen werden geheel afgenomen en van een nieuwe achtergrond voorzien. In de nis van de gedichte ingang aan de noordzijde is een tableau aangebracht dat is samengesteld uit twaalf kleine vloertegeltjes die bij de restauratie zijn gevonden met afbeeldingen van een hert, een ridder te paard, een leliemotief en een roosmotief. In de muurstijl links ervan is een fragment van de oorspronkelijke muurstijl bewaard met een bloemmotief, dat als een wijdingskruis moet worden beschouwd. De vier psalmborden met gebroken fronton dateren uit het begin van de 19de eeuw.

De vensters in de noordmuur en de koorafsluiting zijn voorzien van glas-appliqué-ramen van de al eerder genoemde Jelle Otter uit Groningen. Het zijn symbolische voorstellingen van een druiventros, een boom, een zeilschip, vogels en een kruis. De nis in de zuidmuur is van het gedichte spitsboogvenster.

Van de vroegere inrichting is, behalve het orgel, niets overgebleven. Preekstoel, banken en avondmaalstafel zijn na de laatste restauratie gemaakt naar ontwerp van de architect. Voor sfeerverlichting op feestdagen of bij bijzondere gelegenheden dienen twee twaalfarmige koperen kaarsenkronen en twaalf smeedijzeren wandkandelaars. De stander voor de doopschaal is vervaardigd van geglazuurde gebakken chamotte steen door de beeldhouwer Chris Fokma uit Leeuwarden. De 18de eeuwse paneelwand met toegangsdeuren bleef gehandhaafd.

Orgel

De kerk werd in 1895 verrijkt met een orgel, gebouwd door de Leeuwarder orgelbouwers L van Dam & Zn. Het is bij de laatste restauratie van de kerk achterop de galerij geplaatst. Het instrument, met één klavier en aangehangen pedaal, heeft de volgende dispositie:

Bourdon 16' (discant), Prestant 8', Violon 8', Holpijp 8', Octaaf 4', Roerfluit 4', Cornet 3 sterk (discant), Octaaf 2'.

Manuaalomvang: C - g3 / Pedaalomvang: C - d1

T.E. van Popta
2008

Literatuur:

-D. van Weezel Errens, beschrijving van de Hervormde kerk van Exmorra voor de excursie van de Stichting Alde Fryske Tsjerken, 1994;

-P.L. de Vrieze, architect B.N.A., Informatie over de "Bouwgeschiedenis van de Johannes de Doper tsjerke van Exmorra", Groningen 1967.